

Politička urota: od državnih udara do stranačkih spletkarenja

Nebojša Blanuša

Urota ili zavjera obično se definira kao tajni dogovor o primjeni nezakonitih ili nemoralnih postupaka kako bi se postigli neki legalni ciljevi. Kolokvijalne su joj istoznačnice spletka, intriga, komplot, tajna rabota, smutnja, makinacija, konspiracija. Urota je jedan od najamornijih termina. Dok se u anglosaksonske kaznenom pravu taj pojam koristi već šest stoljeća, u hrvatskoj se kaznenom pravu on ne rabi. Naš kazneni zakon poznaje izraz konspiracija, pod kojim se misli na više kaznenih djela koja obuhvaćaju udruživanje radi počinjenja, dogovora, pripremanja i naknadne pomoći počiniteljima kaznenih djela. Fitchtelberg (2006) misli da je zavjera janusovski pravni konstrukt: dok, s jedne strane, zbog labavijih kriterija dokazivanja omogućuje lakše provođenje zakona i daje tužiteljima sredstvo za borbu protiv jedne od najvećih prijetnji vladavini prava, s druge je strane potencijalna prijetnja istoj toj vladavini prava zbog širokih mogućnosti zlorabe. Najplastičniji povijesni primjer takve negativne prakse na Zapadu je bio makartizam, a na Istoku staljinistička suđenja tridesetih godina 20. stoljeća. Budući da je kao konstrukt urota podložna zlorabi, ta se opasnost nastoji umanjiti primjenom ustavnih načela, demokratskom deliberacijom i poštivanjem vladavine prava, premda postojeća rješenja ne jamče zadovoljavajuću ravnotežu između zaštite društva, s jedne, i individualnih prava, s druge strane.

Urota je jedno od najteže dokazivih kaznenih djela, premda se smatra posebno opasnom prijetnjom društvu zato što udružena akcija povećava vjerojatnost postizanje zločinačkog cilja i smanjuje vjerojatnost odustajanja od kriminalnog ponašanja upletenih osoba. Osim toga, grupno povezivanje radi ostvarenja zločinačkog cilja često, ako ne redovito, omogućuje ostvarenje kompleksnijih ciljeva od onih koje pojedini kriminalci mogu ostvariti samostalno.

Politička urota u užem smislu definira se kao politički motivirana kriminalna zavjera, a u širem smislu kao zavjera u sferi poli-

tike koja obuhvaća i oblike koji ne podliježu krivičnom gonjenju. U političku urotu u užem smislu ubrajaju se udruživanja radi počinjenja, pripremanja i naknadne pomoći počiniteljima kaznenih djela protiv države, a to su veleizdaja, ugrožavanje državne neovisnosti, ubojstvo ili otmica najviših državnih dužnosnika, protudržavni terorizam, oružana pobuna, diverzija, sprječavanje borbe protiv neprijatelja, podrivanje vojne i obrambene moći države. Njoj se pribrajaju i urote protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, kao što su genocid, ratni zločini, međunarodni terorizam, ugrožavanje osoba pod međunarodnom zaštitom, uzimanje talaca, zloraba nuklearnih tvari, rasna i druga diskriminacija, kao i ostali oblici politički motivirane urote u poslovnoj ili civilnoj sferi.

U širem smislu u urotu se ubrajaju i svi ostali oblici političkog djelovanja tajnih ili javnosti poznatih skupina i organizacija čiji se pravi ciljevi razlikuju od onih koji se javno deklariraju. Urota ne mora imati isključivo kriminalni cilj. Ne mora imati ni cilj koji bi javnost osudila zbog njegova suprotstavljanja etičkim standardima i implicitnim normama dotične zajednice. Primjer za to je infiltracija špijuna u kriminalne organizacije radi doušništva ili njihova tajnog kontroliranja od strane države.

Politička je povijest prožeta urotama (Pigden, u Coady, 2006: 139). One su najčešće bile osnova ili važan element državnih udara, revolucija, atentata, masovnih ubojstava. No, povezuju se i s političkim događajima i procesima na "kapilarnoj" razini, kao što su korupcija, grupašenje ili frakcijski sukobi, te sa zbivanjima u stranačkoj politici, kao što je izbor ili smjena stranačkog vođe, kojima prethode spletkarenja i tajne provjere raspoloženje ostalih članova vodstva. Jedan je od najpoznatijih primjera političke urote u novijoj povijesti afera Watergate, koja je uključivala ometanje izvršenja pravde zataškavanjem provale u stožer Demokratske stranke u predsjedničkoj kampanji 1972. a rezultirala je odstupom predsjednika Richarda Nixona.

Nebojša Blanuša, docent na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Predaje političku i socijalnu psihologiju. Nedavno je doktorirao disertacijom "Uloga teorija zavjera u konstrukciji političke zbilje u Hrvatskoj: analiza političkog diskurza 1980-2007".

Posebna su tema teorije urota. Često se smatraju bizarnim oblikom mišljenja ili izrazom političke patologije (Hofstadter, 1965), a njihovi autori i konzumenti, u najmanju ruku, neozbiljnim ili nerazumnim osobama protudemokratske orijentacije. Istina, mnoge su popularne teorije urota argumentacijski manjkave i često neopovrgljive, pa se nedostatak dokaza za urotu koristi kao dokaz njezine iznimne organiziranosti. Ipak, nisu sve teorije urote neopravdane. Ponajprije, kriterij neopovrgljivosti nije primjeren za ocjenu kvalitete neke teorije urote, jer urotnici mogu aktivno ometati istragu podmetanjem netočnih i zbunjujućih podataka ili hotimičnim preusmjeravanjem istrage, kao što je to činio i Nixon. Nadalje, mnoga povijesna i nedavna politička zbivanja nisu shvatljiva izvan urotničkog okvira interpretacije. Također, mnogo je teorija urota u koje se uopće ne sumnja i koje se prihvaćaju kao činjenice. Primjerice, kad bismo zamislili da 11. rujna nije plod zavjere Al-Kaide, to bi značilo da pretpostavljamo kako su se počinitelji okupili u zrakoplovima potpuno slučajno, te im je iznenada i slučajno pala na pamet zamisao da ih otmu i zabiju se u Blizance, Bijelu kuću i Pentagon, i to uz pomoć drugih počinitelja s kojima se, po svoj prilici, nikada prije nisu susreli (Pigden, u Coady, 2006: 158). Ako ne mislimo da su informacije medija vješto upakirana laž od početka do kraja, slobodno možemo kazati sami za sebe da smo teoretičari urote. No, ako i mislimo da su medijske informacije potpuno neistinite, opet smo "teoretičari" urota, ali sada znatno paranoidniji.

U Hrvatskoj je prošireno interpretiranje nedavne političke prošlosti pomoću teorija urota. Prema istraživanju iz 2007. (Blanuša, 2009), čak je 75 posto građana vjerovalo je kako su velike sile tijekom agresije na Hrvatsku namjerno potkopavale njezino osamostaljenje, te kako su pretvorba i privatizacija uvelike bile rezultat sprege državnih struktura i mafije. Više od 50 posto građana vjerovalo je da su se Tuđman i Milošević u Karadžordevu tajno dogovorili da podijele BiH, te da je Haški sud osnovan kako bi se kaznili krivci za raspad SFRJ, izjednačili agresor i žrtva.

Literatura

- Blanuša, N. (2009) *Uloga teorija zavjera u konstrukciji političke zbilje u Hrvatskoj: analiza političkog diskurza 1980-2007*. Doktorska disertacija. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Coady, D. (ur.) (2006). *Conspiracy theory: the philosophical debate*. Hampshire: Ashgate.
- Fitchtelberg, A. (2006). Conspiracy and International Criminal Justice. *Criminal Law Forum*. 17:149–176.
- Hofstadter, R. (1965) *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*. Cambridge: Harvard University Press.

